

EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN DE ECONOMIE

Niall Kishtainy

Een kleine
geschiedenis van
de economie

VERTAALD DOOR
FRITS VAN DER WAA

2019

THOMAS RAP
AMSTERDAM

Copyright © 2017 Niall Kishtainy
Copyright Nederlandse vertaling © 2019 Frits van der Waa
Oorspronkelijke titel *A Little History of Economics*
Oorspronkelijke uitgever Yale University Press, Londen
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagillustratie en illustraties binnenwerk Hazel Partridge
Foto auteur Valsa Shah
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Schoonhoven
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 004 0417 5
NUR 680

thomasrap.nl

Inhoud

- 1 Een koel hoofd en een warm hart 7
- 2 De vlucht van de zwanen 16
- 3 Gods economie 25
- 4 Gouddorst 33
- 5 De gulle gaven der natuur 42
- 6 De onzichtbare hand 51
- 7 Graan en ijzer 59
- 8 Een ideale wereld 68
- 9 Te veel monden 76
- 10 Arbeiders van de wereld 84
- 11 Een volmaakt evenwicht 93
- 12 Sluit de zon buiten 101
- 13 Wie wint bij oorlog? 110
- 14 De luidruchtige trompettist 119
- 15 Coke of Pepsi? 127
- 16 De man met een plan 135
- 17 Geuren met je geld 144
- 18 Door de afvoerpijp 153
- 19 Creatieve vernietiging 162
- 20 Het gevangenendilemma 171
- 21 De tirannie van de overheid 180
- 22 De flinke zet 188
- 23 De economie van alles 197

24	Groei	205
25	Heerlijke harmonie	213
26	Een in tweeën gedeelde wereld	221
27	Vul het bad bij	230
28	Clowns aan de macht	239
29	Geldillusie	248
30	Een blik in de toekomst	257
31	Speculanten in de aanval	266
32	Het redden van de verdrukten	274
33	Ons kent ons	282
34	Gebroken beloften	291
35	Verdwenen vrouwen	299
36	Mentale mist	308
37	Economie in de werkelijke wereld	317
38	Bandeloze bankiers	325
39	Torenhoge reuzen	334
40	Waarom zou je econoom worden?	343
	Register	353

HOOFDSTUK 1

Een koel hoofd en een warm hart

Het feit dat je dit boek in je hand hebt wil zeggen dat je in een bijzondere positie verkeert. Om te beginnen had jij (of degene die je dit boek heeft gegeven) geld genoeg om het te kopen. Als je in een arm land woonde, moest je gezin waarschijnlijk rondkomen van een paar dollar per dag. Een groot deel van je geld zou opgaan aan eten en er zou niets overblijven om een boek te kopen. En zelfs al zou je er een weten te bemachtigen, dan was er alle kans dat je er niets aan zou hebben, omdat je het niet kon lezen. In Burkina Faso, een arm land in West-Afrika, kan minder dan de helft van de jonge mensen lezen, en van de meisjes maar een derde. In plaats van algebra of een vreemde taal te leren loopt een meisje van twaalf daar waarschijnlijk de hele dag lang emmers water naar de hut van haar familie te zeulen. Misschien vind je dat jij en je gezin het niet bepaald breed hebben, maar voor veel mensen op deze

wereld is geld uitgeven aan een boek en in staat zijn om het te lezen even ondenkbaar als een reisje naar de maan.

Mensen die graag meer willen weten – of diep verontwaardigd zijn – over dit enorme verschil komen dikwijls uit bij het vak economie. Economie is de wetenschappelijke discipline die zich bezighoudt met de vraag hoe een samenleving omgaat met haar productiemiddelen – de bouwgrond, de steenkool, de mensen en de machines die nodig zijn voor het maken van nuttige goederen als brood en schoenen. De economie maakt duidelijk waarom het helemaal verkeerd is om te zeggen – wat nog maar al te vaak gebeurt – dat mensen in Burkina Faso arm zijn omdat ze lui zijn. Veel van die mensen werken keihard, maar zijn nu eenmaal geboren in een economie die als geheel niet zo goed is in het produceren van goederen. Waarom heeft Groot-Brittannië de gebouwen, de boeken en de leraren die nodig zijn om kinderen naar school te laten gaan en Burkina Faso niet? Dat is een ongelooflijk lastige vraag, waar tot dusver niemand werkelijk een vinger achter heeft weten te krijgen. De economie probeert dat te doen.

Er is een nog belangrijker reden om je te interesseren voor economie en er wie weet een paar eigen ideeën over te ontwikkelen. Economie is een kwestie van leven of dood. Een baby die vandaag in een rijk land geboren wordt heeft een miniem kansje om voor zijn vijfde levensjaar dood te gaan. Als er bij ons een jong kind sterft is dat een uitzonderlijke en dramatische gebeurtenis. Maar in de armste landen van de wereld haalt meer dan 10 procent van de kinderen die vijfde verjaardag niet eens, door gebrek aan voedsel en geneesmiddelen. Tieners in zulke landen mogen van geluk spreken dat ze nog leven.

Misschien klinkt het woord ‘economie’ je erg saai in de oren en doet het je denken aan stapels tabellen met cijfers. Maar eigenlijk is het er alleen maar om begonnen hoe we mensen kunnen helpen in leven te blijven, een goede gezondheid te

behouden en een fatsoenlijk vak te leren. Bij economie gaat het om de vraag hoe mensen datgene kunnen krijgen wat ze nodig hebben om een volwaardig en gelukkig leven te leiden – en waarom sommige mensen dat niet krijgen. Als het ons lukt om dat soort fundamentele economische vraagstukken op te lossen, gaat het ons misschien ook lukken om alle mensen een beter bestaan te bieden.

Tegenwoordig hebben economen een speciale manier om naar bestaansmiddelen te kijken – dat zijn dus bijvoorbeeld de stenen om een school te bouwen, de medicijnen om ziekten te genezen, en de boeken die mensen willen lezen. Ze zeggen dat die dingen ‘schaars’ zijn. In de jaren dertig van de vorige eeuw definieerde de Britse econoom Lionel Robbins economie als de wetenschap van de schaarste. Zeldzame dingen zoals diamanten en witte pauwen zijn schaars, maar in de ogen van een econoom zijn pennen en boeken net zo goed schaars, zelfs al kun je ze thuis of in de winkel zomaar zien liggen. Met schaars-te wordt in dit geval bedoeld dat er een beperkte hoeveelheid van is, en dat de verlangens van mensen in wezen onbeperkt zijn. Als het mogelijk was zouden we eindeloos door kunnen gaan met het kopen van nieuwe pennen en boeken – maar dat kunnen we niet, omdat alles iets kost. Dat betekent dat we keuzes moeten maken.

Laten we nog even stilstaan bij het idee van kosten. Kosten bestaan niet louter uit euro’s of dollars, al zijn die wel degelijk belangrijk. Maar denk eens aan een student die moet kiezen wat hij het volgend jaar zal gaan studeren. Hij kan geschiedenis of aardrijkskunde kiezen, maar niet allebei. De student kiest geschiedenis. Wat zijn de kosten van die keus? Alles wat hij opgeeft: de kans om meer te weten te komen over woestijnen, gletsjers en hoofdsteden. Hoe zit het dan bijvoorbeeld met de kosten van een nieuw ziekenhuis? Je zou de prijs van de bakstenen en het staal waarmee het gebouwd is bij elkaar op kunnen

tellen. Maar als we kijken naar wat we ervoor opgeven, bestaan de kosten bijvoorbeeld uit het treinstation dat we in plaats daarvan hadden kunnen neerzetten. Economen noemen dat ‘alternatieve kosten’ of, wat deftiger, ‘opportuïteitskosten’. Kosten van dat type zie je makkelijk over het hoofd. Schaarste en alternatieve kosten leggen een essentieel economisch principe bloot: er moeten keuzes gemaakt worden, tussen ziekenhuizen en stations, winkelcentra en voetbalvelden.

De economie houdt zich dus bezig met de vraag hoe we schaarse middelen benutten om te voorzien in behoeften. Maar er zit meer aan vast. Hoe veranderen de keuzes die mensen moeten maken? In een arm land staan mensen voor heel moeilijke keuzes: eten voor de kinderen of antibiotica voor hun zieke grootmoeder. In rijke landen als Amerika of Zweden zijn keuzes zelden zo problematisch. Daar moet je misschien kiezen tussen een nieuw horloge en de recentste iPad. Rijke landen hebben te maken met ernstige economische problemen – soms gaan bedrijven op de fles, verliezen arbeiders hun baan en moeten ze ploeteren om kleren voor hun kinderen te kopen – maar daarbij gaat het veel minder vaak om kwesties van leven of dood. Een centrale vraag binnen de economie is dus hoe samenlevingen de ergste gevolgen van schaarste het hoofd bieden, en waarom sommige dat veel minder snel doen. Om tot een goed antwoord op deze vraag te komen is meer nodig dan een scherp inzicht in alternatieve kosten – het vermogen om af te wegen of we een nieuw ziekenhuis of een voetbalveld moeten hebben, of een iPad of een horloge moeten kopen. Voor dat antwoord zul je allerlei economische theorieën van stal moeten halen en een grondige kennis moeten hebben van de manier waarop verschillende economieën feitelijk werken in de echte wereld. Dan is het een goed startpunt om eerst kennis te maken met de grote economische denkers uit de geschiedenis die in dit boek aan de orde komen: aan hun ideeën

kun je zien hoe verbazend divers al hun pogingen om zo'n antwoord te vinden zijn geweest.

Economen bestuderen 'de economie' – dat ligt voor de hand. De economie is de omgeving waar bestaansmiddelen worden gebruikt, waar nieuwe dingen worden gemaakt en waar wordt besloten wie wat krijgt. Een fabrikant koopt bijvoorbeeld textiel en neemt arbeiders in dienst om T-shirts te maken. Consumenten – jij en ik – gaan naar de winkel, en als we geld op zak hebben kunnen we goederen als T-shirts kopen (of consumeren). Ook consumeren we 'diensten', zaken die geen fysieke objecten zijn – een knipbeurt bij de kapper bijvoorbeeld. De meeste consumenten zijn ook arbeiders, omdat ze geld verdienen met hun werk. Bedrijven, arbeiders en consumenten zijn de essentiële onderdelen van een economie. Maar ook banken en aandelenmarkten – het 'financiële stelsel' – hebben invloed op de manier waarop bestaansmiddelen worden gebruikt. Banklenen geld uit aan bedrijven – ze 'financieren' die. Als iemand geld uitleent aan een kledingfabrikant om een nieuwe fabriek te bouwen, stelt die lening de fabrikant in staat om cement te kopen, dat uiteindelijk deel gaat uitmaken van de fabriek en niet van een nieuwe brug. Om geld binnen te halen verkopen bedrijven soms 'aandelen' of 'effecten' op de aandelenmarkt. Als je een aandeel van Toshiba hebt, ben je eigenaar van een klein stukje van het bedrijf, en als Toshiba goede zaken doet stijgt de prijs van de aandelen en word jij rijker. Regeringen maken ook deel uit van de economie. Ze hebben invloed op de manier waarop bestaansmiddelen worden gebruikt, bijvoorbeeld wanneer ze geld uitgeven aan een nieuwe snelweg of een energiecentrale.

In het volgende hoofdstuk zullen we kennismaken met een paar van de eerste mensen die over economische vraagstukken hebben nagedacht: de oude Grieken. Het woord 'economie' is afkomstig van het Griekse *oikonomikos* (van *oikos*, huis, en *no-*

mos, wet of regel). Voor de Grieken ging economie dus over de vraag hoe huishoudens omgaan met hun bestaansmiddelen. Tegenwoordig omvat het werkkterrein van de economie ook bedrijven en industrieën. Maar huishoudens en de mensen die daarvan deel uitmaken zijn altijd van wezenlijk belang. Dege-
nen die spullen kopen en de beroepsbevolking vormen, zijn per slot van rekening individuele mensen. Economie is dus de discipline die zich bezighoudt met het gedrag van mensen in de economie. Als je voor je verjaardag twintig euro krijgt, hoe besluit je dan waaraan je dat geld gaat uitgeven? Wat maakt dat iemand een nieuwe baan accepteert voor een bepaald loon? Waarom potten sommige mensen hun geld op en verspillen anderen het aan een speelpleis voor hun hond?

Economen proberen deze en dergelijke vragen op een wetenschappelijke manier te benaderen. Het woord ‘wetenschap’ roept misschien een beeld bij je op van borrelende reageerbuizen en een met formules volgekrabbeld schoolbord – wat op het eerste gezicht weinig te maken heeft met de vraag of mensen genoeg te eten hebben. Maar economen proberen de economie te verklaren zoals natuurkundigen de baan van een raket verklaren. Natuurkundigen zijn op zoek naar natuurkundige ‘wetten’ – hoe het ene ding het andere veroorzaakt, zoals de wet die verband legt tussen het gewicht van een raket en hoe hoog hij zal komen. Economen zijn op zoek naar economische wetten, bijvoorbeeld in hoeverre de omvang van de bevolking van invloed is op de beschikbare hoeveelheid voedsel. Dat heet ‘positieve economie’. Die wetten zijn niet goed of slecht. Ze beschrijven alleen maar wat er is en wat er gebeurt.

Als je denkt dat er bij economie meer komt kijken dan dat, dan heb je helemaal gelijk. Denk maar eens aan die Afrikaanse kinderen die zo jong doodgaan. Is het genoeg om die situatie te beschrijven en het daar maar bij te laten? Natuurlijk niet! Als

economen nooit een oordeel gaven, zouden ze behoorlijk harteloos zijn. Een ander onderdeel van de economie is 'normatieve economie', die bepaalt of een economische situatie goed of slecht is. Als je ziet dat bij een supermarkt goed eten wordt weggegooid, kun je dat slecht vinden omdat het verspilling is. En als je nadenkt over het verschil tussen rijken en armen, kun je dat slecht vinden omdat het onrechtvaardig is.

Wanneer economie gebaseerd is op de combinatie van zorgvuldige waarnemingen en een verstandig oordeel kan ze een kracht ten goede zijn, die veranderingen in gang zet en rijkere en evenwichtiger samenlevingen tot stand brengt, waarin meer mensen kans hebben op een behoorlijk bestaan. De Britse econoom Alfred Marshall heeft ooit gezegd dat een econoom 'een koel hoofd, maar een warm hart' moet hebben. Helemaal waar: beschrijf de wereld als een wetenschapper, maar zorg dat je dat doet met meegevoel voor het menselijk leed dat je om je heen ziet – en probeer dan de dingen te veranderen.

De leer van de economie, het vakgebied dat je kunt studeren aan de universiteit, bestaat eigenlijk nog maar vrij kort als je bedenkt dat de menselijke beschaving al duizenden jaren oud is. Die leer kwam een paar eeuwen terug tot ontwikkeling, in de tijd dat het kapitalisme, het soort economie dat je tegenwoordig in de meeste landen aantreft, ontstond. In een kapitalistisch systeem worden de meeste productiemiddelen – voedsel, grond en menselijke arbeid – gekocht en verkocht voor geld. Dat kopen en verkopen noemen we 'de markt'. Ook is er een groep mensen, de kapitalisten, die het kapitaal bezitten: het geld, de machines en fabrieken die nodig zijn om goederen te maken. Een andere groep, de arbeiders, werkt in de bedrijven van de kapitalisten. Het is tegenwoordig moeilijk voorstelbaar dat het ook anders zou kunnen. Maar vóór de opkomst van het kapitalisme ging het anders. De mensen verbouwden hun eigen voedsel in plaats van het te kopen. Gewone mensen werk-

ten niet voor bedrijven, maar voor de landheer, die de baas was over de grond waarop ze woonden.

Vergeleken met wiskunde of literatuur komt economie dus nog maar pas kijken. Een groot deel ervan gaat over dingen die belangrijk zijn voor kapitalisten: over kopen, verkopen en prijzen. Een flink stuk van dit boek gaat over dat soort economie. Maar we zullen ook naar economische ideeën kijken die veel verder teruggaan. Tenslotte staat elke samenleving, of ze kapitalistisch is of niet, voor het probleem hoe ze haar inwoners moet voeden en kleden. We gaan bekijken hoe de ideeën over de economie veranderd zijn en hoe de economie zelf is veranderd: hoe mensen in de loop van de tijd geprobeerd hebben met schaarste om te gaan terwijl ze op het veld en in de fabrieken werkten en samen om de kookpot zaten.

Als economen de economie beschrijven en beoordelen, gaan ze dan altijd te werk als gewetensvolle wetenschappers en wijze filosofen? Van tijd tot tijd wordt hun verweten dat ze geen oog hebben voor de ontberingen die kansarme groepen mensen moeten doorstaan, voor de mensen die achterblijven als de economie vooruitgaat, vrouwen en zwarte mensen in het bijzonder. Komt dat doordat economische denkers in de loop der geschiedenis meestal afkomstig zijn geweest uit de meest bevoorrechte groepen van de samenleving? Aan het begin van de eenentwintigste eeuw deed zich een grote economische crisis voor die was veroorzaakt door roekeloze activiteiten van de banken. Veel mensen wezen met een beschuldigende vinger naar de economen, omdat ze de crisis niet voorzien hadden. Volgens sommigen kwam dat doordat velen van hen onder invloed stonden van degenen die profiteerden van een economie waarin geld en grote banken een hoofdrol speelden.

Misschien hebben economen dus ook iets anders nodig naast dat koele hoofd en dat warme hart, namelijk zelfkritiek, het vermogen om uit te stijgen boven hun eigen interesses en

vertrouwde manieren om naar de wereld te kijken. Het helpt daarbij om meer te weten van de geschiedenis van de economie, omdat we, door te zien hoe de ideeën van vroegere denkers voortkwamen uit hun unieke problemen en omstandigheden, misschien ook beter begrijpen hoe onze eigen ideeën tot stand komen. Dat maakt de verbinding tussen geschiedenis en ideeën zo fascinerend – en zo enorm belangrijk voor het verwezenlijken van een wereld waarin meer mensen kans maken op een menswaardig bestaan.